

Nada Ivanetić
Ekonomski fakultet Rijeka
I. Filipovića 4, HR-51000 Rijeka

POZDRAVNE FORMULE U RJEČNICIMA

Pojačano zanimanje za rutinske formule poklapa se s otvaranjem lingvistike za pragmatičke aspekte u jeziku. Taj skup stereotipiziranih formulacija obuhvaća širok raspon izraza koji npr. sežu od pozdrava do čestitki, isprika i diskurzivnih signala. Rutinske su formule važne zbog svoje funkcije – pomažu nam u svladavanju standardiziranih situacija u usmenoj i pismenoj komunikaciji – dok im je denotativno značenje često samo rudimentarno. U radu se analizira zastupljenost i način prezentacije pozdravnih formula u odabranim rječnicima.

1. Gotove formulacije tipične za određenu situaciju odavno su predmet zanimanja nastave stranih jezika i glavni sadržaj praktičnih priručnika koji nude minimalno jezično snalaženje u standardiziranim situacijama¹. Pojačano zanimanje za njih poklapa se s otvaranjem lingvistike za pragmatičke aspekte u jeziku. Nakon razdoblja neujednačene terminologije (usp. Muhvić-Dimantovski 1992–93:325) za taj se skup stereotipiziranih formulacija ustalio naziv rutinske formule (u daljnjem tekstu *RF*).

Danas se *RF* sve češće ubrajaju u frazeologiju u širem smislu. Burger ukazuje na njihovu sintaktičku heterogenost koja implicira konstrukcije u rasponu od »dvije riječi pa do čitavih rečenica« (1998:52). Na taj način zadovoljavaju oba kriterija koja se u germanističkoj frazeologiji povezuju s frazemima u širem smislu – višeleksičnost i stabilnost konstrukcije (*Polylexikalität, Festigkeit/Fixiertheit/Stabilität*, usp. Burger 1998:14, Palm 1997:29), odnosno tri od četiri koja navodi Antica Menac (1994:161) – ne stvaraju se u govornom procesu, nego se reproduciraju u gotovu obliku, imaju stalan sastav i raspored sastavnica, značenje im se ne izvodi iz značenja sastavnica, jer one ili bar neke od njih, doživljavaju semantičku pretvorbu.

¹ U našim se knjižarama za njemački jezik tako nude naslovi kao *Njemački za putnika* (M. Jurčić, A. Mavar, 2001), *Priručnik za konverzaciju* (Ž. Korbar, 1997), *Njemački s izgovorom u svakoj situaciji za svakoga* (D. Vitas, 1995).

Problematičan je status jedinica koje ne zadovoljavaju kriterij višeleksičnosti, a koje se – osobito u nefrazeološkim radovima – ubrajaju među RF zajedno sa svim ostalim situacijski specifičnim iskazima. No i frazeolozi ih – doduše ne eksplicitno – navodeći ih kao primjere za RF – uključuju u poseban frazeološki segment, pa Burger npr. ima pozdrave *Hallo* i *Tschüs* (1998:29).

Kako se radi o »u jeziku ustaljenim organiziranim reakcijama na socijalne situacije« (Coulmas 1981:13) – a situacije su vrlo različite –, kao jedini kohezivni element preostaje upravo funkcija RF u komunikaciji. S tog pragmatičkog aspekta svrstava ih se u različite grupe. Pilz ih tako dijeli u šest skupova (s više podskupova): formule učtivosti / kontaktne formule, formule odvratanja (*Entgegnungsformeln*), formule umirivanja/smirivanja (*Beschwichtigungsformeln*), formule čuđenja (*Erstaunensformeln*), psovke, komentari (Pilz 1981:73id.). Tim tipovima dodaje i tzv. granične slučajeve, koji obuhvaćaju velerizme, formule zapamćivanja/memoriranja (*Merksprüche*) i brzalice. Burger pak navodi grubu podjelu na dva tipa: situacijski specifične RF i situacijski nespecifične RF s komunikacijskom funkcijom u pismenim i usmenim tekstovima (Burger 1998:52).

Ovdje ću se držati klasifikacije koju daje Coulmas u svojem utjecajnom djelu *Routine im Gespräch* (1981:119id., 131id.). Naglašavajući da su neke RF polifunkcionalne, on razlikuje pet grupa: formule usmjeravanja razgovora, formule učtivosti, metakomunikacijske formule, psihoostensivne formule (emocionalno pozitivne ili negativne formule procjene predmeta razgovora, npr. psovke, iskazi simpatije) i poštapalice.

1.1. U članku će se govoriti o jednom podskupu RF, o pozdravnim formulama (u daljnjem tekstu PF), koje čine posebnu klasu ekspresivnih govornih činova. Njihova je osnovna funkcija signaliziranje spremnosti za kontakt i indiciranje odnosa s adresatom. Ta fatička funkcija »potire« njihovo doslovno značenje, koje ostaje kao neka vrsta manje ili više transparentnog semantičkog taloga i upravo po toj su osobini one frazemi ili čak idiomi.

PF su situacijski specifični izrazi, a ovisnost o situaciji uključuje četiri aspekta: predvidljivost, obaveznost, ovisnost značenja i razumljivosti o situaciji i kulturnu specifičnost (Coulmas 1981:81id.).

PF mogu se podijeliti u najmanje tri grupe: a) pozdravi koji se koriste pri susretu ili invokacijski pozdravi (Pintarić 1998:37); b) pozdravi koji se koriste na rastanku ili eksvokacijski (isto, 38); c) pozdravi koji se koriste i pri susretu i na rastanku. – Svaka od tih grupa uključuje vrlo učestale, svakodnevne i manje učestale sociolektalne i prigodne PF².

U nastavku će biti riječi o tome kako rječnici obrađuju prva tri tipa PF, točnije rečeno – kojoj su mjeri te formule zastupljene u općim dvojezičnim i

² Takvi su npr. *Petri Heil*, *Weidmannsheil*, odnosno *Sretno* kao pozdravi ribiča, lovaca ili rudara ili *Friede seiner Asche*; *Počivao u miru* kao specifične oproštajne formule na ukopu.

odabranim jednojezičnim rječnicima; koliko se podataka o upotrebi daje, odnosno može li korisnik na osnovi tih podataka zaista adekvatno upotrijebiti pozdrav; pod kojom se natuknicom i na kojem mjestu u članku navode.

U obzir će se pritom uzimati samo oni izrazi koji su nedvosmisleno definirani/označeni kao PF³.

Da bi se dobio uvid u leksikografsku praksu prezentacije toga jezičnog segmenta kod nas i u drugim jezičnim sredinama, pregledala sam i nekoliko jednojezičnih rječnika za njemački i dva za hrvatski.

2. Kao polazište i orijentir u njemačkom segmentu poslužila su tri jednojezična opća rječnika, i to dva postojeća rječnika za njemački kao strani jezik (Langenscheidtov *GWB* sa 66000 natuknica i izričaja i Kempcke sa 17–20 tisuća natuknica) i Dudenov *Universalwörterbuch*⁴.

2.1. U *GWB* našla sam 23 formule⁵, koje se s obzirom na namjenu rječnika objašnjavaju detaljnije nego u ostalim tipovima rječnika, npr. *Grüß dich!* gespr; als Grußformel verwendet, wenn man j-n trifft, zu dem man »du« sagt, ili *Mach's gut!* gespr; verwendet, um sich von j-m zu verabschieden (u. um ihm Glück zu wünschen). Osim toga, sve su na bilo koji način obilježene PF popraćene odgovarajućim odrednicama registra/stila (usp. tablicu 1).

Od invokacijskih formula uključeni su *guten Abend, guten Morgen, guten Tag, Tag*⁶, *grüß dich, grüß Gott, grüezi, hallo, herzlich willkommen*. Eksvokacijskom tipu pripadaju: *auf Wiedersehen, auf Wiederschauen, bis bald/morgen/später...*, *ade, ciao, bis (auf) bald, bis später, mach's gut, Gott zum Gruß, tschüs, tschau, leb(e) wohl, gute Nacht*. Invokacijsko-eksvokacijske jesu *küss die Hand* i *Servus*.

Uz formule se – kao što pokazuju gornji primjeri – često upućuje na situacijski kontekst u kojem se izriču, npr. *Küß die Hand* A gespr; (von Männern) verwendet, um eine Frau höflich zu grüßen i na njihovu funkciju odnosno na tip pozdrava (npr. verwendet zur Begrüßung (als Gruß am Morgen) um sich von j-m zu verabschieden), iako ima i općenitih formulacija iz kojih nije jasno kada se PF upotrebljava, npr. *Gott zum Gruß!*; veraltet; verwendet als Gruß.

Same se PF dvojako tretiraju: ako su u idiomatskom dijelu (a to su *bis (auf)*

³ To znači da iz Anića npr. nije uključen pozdrav *laku noć*, jer se objašnjava kao želja (podcrtala N.I.) *koja se izriče drugome prije noćnog počinka*.

⁴ Pregledala sam i nekoliko frazeoloških rječnika, od kojih najviše PF (46) ima u rječniku H. Schemanna (1991. *Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten*). U Dudenu (Bd. 11. 1992. *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*) možemo ih naći 12, dok u Matešićevim rječnicima nema niti jedne, jer on ne uključuje »veze riječi rečeničkog karaktera« (Matešić 1982VI).

⁵ Formule tipa prijedlog *bis* + oznaka vremena, koje se u rječnicima navode zajedno, uzimala sam kao jednu jedinicu.

⁶ Te PF u njemačkom se – iako rjede – mogu koristiti i kao eksvokacijske, no uključujem ih među invokacijske, jer ta upotreba prevladava, što pokazuju i navodi iz rječnika.

bald, grüß dich, Gott zum Gruß, küß die Hand, mach's gut), dolaze na kraj natukničkog članka, a ako nisu (npr. *guten Tag, Mahlzeit*), dobivaju broj kao i ostale sintagme unutar članka, npr. *4 Guten Abend!* verwendet als Gruß, wenn man j-n am A. (1) trifft od. sich von ihm verabschiedet (j-m e-n guten A. wünschen).

2.2. I Kempckeov je rječnik didaktički koncipiran, ali sadrži manje PF nego *GWB* (16). Od formula iz *GWB*-a ovdje nema regionalnih izraza (*ade, ciao, grüezi, servus, tschau, auf Wiederschauen*) i arhaičnih (*Gott zum Gruß*). Uz značenja se objašnjava i upotreba, npr. *tschüss* [tʃys] / *Gruß zum Abschied*, bes. verwendet unter Freunden und guten Bekannten, zunehmend auch gebraucht zwischen Personen, die sich nicht so gut kennen/: ~, alter Junge!; ~ sagen (...)

PF se u natuknicama nalaze pod jednim od podznačenja dominantne riječi, niti jedna nije označena kao frazeološka jedinica, a obično stoje na kraju s oznakom funkcije (*Gruß am Morgen*, npr.). Polovica ih je u svome članku svrstana pod *kommunikative Wendungen*, a dvije su (*mach's gut, Mahlzeit*) kao takve još dodatno izdvojene kao posebno značenje.

2.3. *Duden* ima ukupno 27 PF, od čega sve iz *GWB*-a i četiri arhaične: *adieu, gehab dich wohl/gehabt euch wohl/gehaben Sie sich wohl, Gott befohlen, meine Verehrung*. I tamo možemo naći objašnjenja i upućivanje na situacijski kontekst, u pravilu kraća nego u prethodna dva (usp. navode uz *guten Abend* u *GWB* i dolje). Samo su iznimno objašnjenja detaljna kao npr. za *küss' die Hand* — in Wien noch übliche, sonst veraltete, an weibliche, seltener auch an hochgestellte männliche Personen gerichtete Grußformel.

Većina PF imaju status primjera i daju se pod odgovarajućim značenjem (npr. *Mahlzeit* na kraju primjera za značenje 2 [*gemeinschaftliches*] *Einnehmen der Mahlzeit* (1). Ako su frazemi (npr. *guten Abend/Morgen/Tag, gute Nacht, grüß dich, grüß Gott, Gott zum Gruß, Gott befohlen, auf Wiedersehen*), dolaze na kraj podznačenja označeni zvjezdicom: *Abend* (...) 1. Tageszeit um die Dämmerung, das Dunkelwerden vor Beginn der Nacht: ein warmer, kühler A. (...) **guten Abend* (Grußformel): [zu] jmdm. guten A. sagen.

Označavanje frazema ipak nije nedosljedno, pa su npr. *bis bald/dann/gleich* ... pod *bis* neoznačeni, da bi pod *bald, dann* i *später* postali frazemi (ali ne i pod *gleich* i *nachher*). Redosljed frazema, međutim, ne da se rekonstruirati.

2.4. Broj obuhvaćenih PF u pregledanim jednojezičnim rječnicima određen je obujmom i namjenom rječnika. Svi opći rječnici uključuju vrlo velik broj PF, a oni za njemački kao strani jezik ih i detaljno objašnjavaju. Ono što zbunjuje — prvenstveno korisnika kojemu njemački nije materinski jezik — jest nepodudarnost u oznakama stilova/registara. Tablica 1 pokazuje da se te oznake kod 15 formula (54%) ne podudaraju. Pišući o složenosti te problematike Schemann ukazuje na neke poteškoće koje proizlaze iz dinamičnosti jezika, fluidnosti stilskih razina i njihove isprepletenosti sa stilsko-retoričkim oznakama

(1993:XIIIId.). Stilistička kvalifikacija očito nije problem samo naše leksikografije (usp. Menac 1998).

Tablica 1: PF u njemačkim jednojezičnim rječnicima

Formula	GWB	Ke	DU
A)* guten Abend	+	+	+
grüezi	schweiz.	–	schweiz.
grüß dich	+	süddt.	ugs.
grüß Gott	süddt. A	süddt.	landsch.
sei mir gegrüßt	–	scherzh.	–
hallo	salopp	ugs.	ugs.
Mahlzeit	gespr.	+	ugs.
guten Morgen	+	+	+
guten Tag	+	+	+
Tag	gespr.	ugs.	ugs.
herzlich willkommen	+	+	+
B) ade	gespr.	–	veraltet landsch.
adieu	–	–	veraltet landsch.
bis bald/dann/gleich/später	gespr.	+	ugs.
ciao	gespr.	–	+
gehab dich/...wohl	–	–	veraltet scherzh.
Gott befohlen	–	–	geh.veraltend
Gott zum Gruß	veraltet	–	veraltet
leb(e) wohl	veraltend	veraltend	+
mach's gut	gespr.	+	ugs.
gute Nacht	+	+	+
tschau	gespr.	–	salopp
tschüs	gespr.	+	ugs.
auf Wiedersehen	+	+	+
auf Wiederschauen	+süddt.A	–	landsch.
C) küß' die Hand	A, gespr.	+A	A
Servus	A gespr.		süddt.A

3. Od jednojezičnih rječnika hrvatskoga jezika pregledala sam Anićev i Šonjin rječnik.

3.1. U Aniću sam našla 15 PF. Od toga su invokacijske *dobar dan*, *dobro jutro*, *dobar večer*, *hvaljen Isus*, *pomozbog*, eksvokacijske *doviđenja*, *laku noć*, *zbogom*, i *invokacijsko-eksvokacijske moj naklon*, (*moje*) *poštovanje*, *ljubim ruke*, *sluga pokoran*, *servus*, *zdravo*, *živio*.

PF detaljno se objašnjavaju, npr. *dobro jutro* pozdrav (upućuje ga svatko svakome, bez obzira na uzrast, razlike u godinama ili na društveni položaj) želja za ugodno jutro i dobro raspoloženje (otprilike do 9–10 sati ujutro), a ponekad se uključuju i opširnije pragmatičko-sociolingvističke informacije kao npr. za *servus* – pozdrav pri susretu (na dolasku i odlasku) između kolega

iz starije generacije đaka, ob. onih koji su u Zagrebu studirali ili polazili gimnaziju ili iz gradova gdje se poznaju mađarski jezik i običaji viših slojeva mađarskog društva.

Korisnik tako većinom može saznati tko koga kada i kako može pozdraviti, osim za *hvaljen Isus* (pozdrav u katolika ob. upućen svećeniku ili časnoj sestri, *pov.* pozdrav u seoskim sredinama ob. upućen nepoznatim ljudima ili školskom učitelju), za *moj naklon* (riječi pozdrava u okviru građanskih običaja) i *živio* (uzvik oduševljenja i pozdrav) ne saznajemo kada se sve može koristiti, a kod *pomozbog* – *etnol. pravosl.* pozdrav pri susretu – odrednica *pravosl.* pogrešna je.

PF u tom su rječniku ili samostalne natuknice (*doviđenja, zdravo* npr.) ili se navode na početku frazeološkog ili sintagmatskog dijela nosive riječi. Pritom kriterij prema kojem su *dobar dan/večer* frazemi, a *dobro jutro* i *moj naklon* sintagmatski izrazi, nije jasan.

3.2. Rječnik Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža i Školske knjige (ur. Jure Šonje) među svojih 64000 natuknica ima ukupno pet PF: *hvaljen Isus, poštovanje, doviđenja, zbogom, zdravo*. Objašnjeni su različito – naznakom funkcije i situacije (*zdravo* – pozdrav pri susretu ili rastanku) ili samo kao ilustracija podznačenja natuknice (*hvaljen Isus* za podznačenje 2 (slaviti) glagola *hvaliti*), a za *poštovanje* se navodi samo invokacijska funkcija.

4. Prije prikaza obrade PF u našim općim hrvatsko-njemačkim rječnicima analizirala sam kako je to učinjeno u dva hrvatsko-engleska, u Drvododelićevu i Bujasovu.

4.1. Drvododelić na svojih 906 stranica ima sedam PF – četiri invokacijske (*dobro jutro, dobrodošao, zdravo, živio*) i tri eksvokacijske (*doviđenja, zbogom, laku noć*). Iako su *zdravo* i *živio* invokacijsko-eksvokacijske formule, njihovi prijevodni ekvivalenti (*hello, hi* odnosno *welcome*) pokazuju da ih se u rječniku interpretira isključivo kao pozdrave pri susretu.

U rječniku osim popisa kratica nema nikakvih uputa o korištenju ili strukturi članka natuknice. Jednočlane se PF navode po abecedi, a višečlane se mogu naći pod odgovarajućom natuknicom prema gramatičkom kriteriju i to pri dnu natukničkog članka.

4.2. Veliki Bujasov rječnik bilježi četrnaest PF, i to sedam invokacijskih – *dobro jutro, dobar dan, dobro došao, hvaljen Isus, pozdrav svima* (*hello to everybody!, hello/hi there*), *zdravo* (*hello, hi*), *živio* (pozdrav) (*hi, hello*), tri eksvokacijske *doviđenja* (s 19 ekvivalenata u različitim registrima), *zbogom, laku noć*, pet invokacijsko-eksvokacijskih: *bog, klanjam, moj naklon, poštovanje*.

Većina formula (9) navodi se u frazeologiji nosive riječi, a *živio* unutar fraza i izraza glagola *živjeti* pod posebnom točkom (pozdravi, uzvici, želje). Inače je mjesto fraza određeno sintaktičkom strukturom, npr. *bog* će se naći pod 1. *bog* (*nom.sg.*), a. bez glagola *coll bog! zdravo!, živio!, zbogom!*.

5. Od hrvatsko-njemačkih rječnika pregledani su Jakić–Hurm kao trenutno jedini veći jednosmjerni rječnik, a od niza novijih manjih (i često vrlo manjkavih) dva obosmjerna – Ladan–Markešić i Wolf⁷.

5.1. Na 1243 stranice Jakić–Hurmove rječnika korisnik se može informirati o deset PF. Invokacijske su *dobro jutro* – guten Morgen, *dobar dan* – guten Tag, *dobar večer* – guten Abend i *živio* – willkommen.

Kako je u hrvatskom *živio* pozdrav pri dolasku i odlasku, navedeni ekvivalent – koji odgovara hrvatskom *dobrodošao/šla/šli* – pokriva zapravo vrlo netipičnu upotrebu. Osim toga, u njemačkom se koristi kao pozdrav nakon dužeg rastanka/u službenim prilikama (GWB).

Eksvokacijske su PF *do viđenja*, *do vidova*, *zbogom*, *bog*, *laku noć*. Uz ekvivalent za prvi, *auf Wiedersehen*, nema upućivanja na natuknicu *viđenje*, pod kojom, doduše bez oznake registra, možemo naći i južnonjemačko-austrijsku varijantu *auf Wiederschauen*. Za *do vidova* se međutim sa (zast.) upozorava na obilježnost izraza. Ekvivalenti za *zbogom* – *lebe wohl! leben Sie wohl!*; (franc.) *Adieu* (adjö); *ade*; (kolokv.) *tchüs, bis dann!* – pripadaju različitim registrima.

Za pozdrav *bog* tu se navode eksvokacijski i među njima samo jedan – i to bez ikakve oznake – invokacijski ekvivalent: *Gott befohlen*, *Leb wohl*, *Lebt wohl*, (austr.) *Grüß Gott*, *Adieu*, (kolokv.) *tchüs*, (švic.) *tschau*. O pravim se ekvivalentima radi samo kod *tchüs* i *tschau*. Za *tschau* međutim njemački rječnici ne navode nikakvo prostorno ograničenje, a *Gott befohlen* arhaičan je. Odrednicom (pov. pozdrav) *moj naklon* – *Meine Verehrung!* smješten je u povijesni kontekst, iako je – premda sociolektalno i regionalno obilježen – još u upotrebi. U njemačkom je pak navedeni ekvivalent arhaičan i ograničen na vrlo specifične kontekste.

Prema predgovoru izdanju rječnika iz 1984. primjeri su u natukničkom članku poredani abecedno prema sintaktičkoj strukturi s rečenicama na kraju. No PF su u dužim člancima neujednačeno smještene, npr. *dobro jutro* na prvom mjestu (očito shvaćen kao nominativna sintagma), *dobar dan* pri kraju kao prvi od rečeničnih iskaza, a *laku noć* među konstrukcijama u genitivu.

5.2. U malom Ladan–Markešićevu obosmjernom rječniku, gdje dio s hrvatskim kao polaznim jezikom obuhvaća 413 stranica manjeg formata, može se naći sedam PF. Od toga su tri invokacijske s po jednim njemačkim ekvivalentom: *dobro jutro* – guten Morgen, *dobar večer* – guten Abend, *dobrodošli* – willkommen. Od tri eksvokacijske PF samo se za *zbogom* navodi više prijevoda – *lebe wohl*, *adieu*, *tchüss*, *bis dann*, a za ostala dva po jedan *doviđenja* – *auf Wiedersehen*, *laku noć* – gute Nacht. Na isti je način obrađen i invokacijsko-eksvokacijski *moj naklon* – *meine Verehrung*.

⁷ Langenscheidtov džepni rječnik iz 2000. sa 75 000 natuknica ima 4 hrvatska i 5 njemačkih PF i nije uključen u analizu.

5.3. Hrvatski kao polazni jezik u rječniku I. Wolfa zauzima 466 stranica srednjeg formata. Od pet PF – tri su invokacijske: *dobar dan* – *guten Tag*, *dobro jutro* – *guten Morgen* i *dobrodošao* – *willkommen*. Eksvokacijske su *doviđenja* – *auf Wiedersehen* i *zbogom*, za koji se navodi više ekvivalenata: *adieu*, *ade*, *lebe wohl*.

Tablica 2: PF u jednojezičnim hrvatskim i dvojezičnim rječnicima s polaznim hrvatskim jezikom

RF/rječnik	A	Š	LZ	JH	LM	W	B	D
A) dobar dan	+			+		+	+	
dobro jutro	+			+	+	+	+	+
dobar večer	+			+	+			
dobrodošli / dobro došao				+	+	+	+	+
hvaljen Isus	(pov.) ⁸	+	+				+	
pomozbog	etnl.pravosl.							
B) doviđenja	+	+	+	+	+	+	+	+
do vidova				zast.				
laku noæ	+			+	+		+	+
zbogom	+	+	+	+	+	+	+	+
C) bog				+			+	
klanjam se							+	
moj naklon	+			pov.	+		+	
poštovanje	+	+	+				+	
pozdrav (svima)							+	
ljubim ruke	arh.							
servus	+							
sluga pokoran	pov.arh.zast.							
zdravo	+	+	+				+	+
živio	+			+			+	+

5.4. Kao što se vidi, zastupljenost je PF u rječnicima različita. Anić i Bujas gotovo su isti po broju, ali dosta različiti po vrsti uključenih frazema. Među hrvatsko-njemačkima najviše ih ima u JH, a u sva tri analizirana rječnika nalaze se samo četiri iste formule: *dobro došli*, *dobro jutro*, *doviđenja* i *zbogom*. Njemački su ekvivalenti stilski neujednačeni pa bi korisnik s nedovoljnim znanjem ciljnog jezika i kulture mogao odabrati pogrešan izraz.

6. Radi usporedbe s našim njemačko-hrvatskim rječnicima pregledana su dva strana dvojezična obosmjerna s njemačkom lijevom stranom.

⁸ Oznaka je zagradi jer formula ima dva značenja, od kojih jedno nije obilježeno – pozdrav u katolika ob. upućen svećeniku ili časnoj sestri i *pov.* pozdrav u seoskim sredinama ob. upućen nepoznatim ljudima ili školskom učitelju.

6.1. U Duden–Oxfordu, koji se u predgovoru predstavlja kao kompaktni i moderan priručni rječnik, pregledan je njemačko-engleski dio (686 stranica manjeg formata). U njemu je zastupljeno 17 PF, a invokacijske su sljedeće: *guten Abend, guten Morgen, Morgen, guten Morgen allerseits, guten Tag, Grüß (dich) Gott, Grüezi*. Od 10 eksvokacijskih PF kao neutralni se navode: *bis dann/gleich/später/morgen/nachher, gute Nacht, (auf) Wiedersehen*, dok su ostali teritorijalno, stilski ili vremenski obilježeni (usp. tablicu 2): *adieu, ade, gehab dich wohl/ gehabt euch wohl, leb(e) wohl!! leben Sie wohl, mach's gut, tschüs, (auf) Wiederschauen*. Za invokacijsko-eksvokacijske pozdrave *Servus* i *küss' die Hand* naveden je regionalni okvir upotrebe (südd., österr.).

Natuknice se objašnjavaju prijevodima, registarskim odrednicama, primjerima, tipičnim kontekstima upotrebe, koji uključuju kolokacije, frazeme i poslovice. PF navode se pod pojedinim značenjima, ali tu nemaju stalno mjesto, npr. *guten Abend* nalazi se na drugom mjestu značenja a) *evening*, iza sintagme s imenicom u nominativu, a ispred izraza u ostalim padežima, dok je analogan pozdrav *guten Morgen* naveden među primjerima za značenje a) *morning* na predzadnjem mjestu iza izraza u svim ostalim padežima.

6.2. U njemačko-talijanskom dijelu (962 stranice velikog formata) Sansonijeva rječnika nema podataka o broju natuknica. Ukupno ih ima petnaest, od čega su četiri invokacijske: *guten Morgen, guten Tag, Grüß Gott, seien Sie mir willkommen*. Većina eksvokacijskih PF navedena je bez ikakvih pragmatičkih oznaka: *Ade, Adieu, bis gleich/morgen/nachher/später* (koje se zbog abecedne strukture članka zasebno navode), *Gott befohlen, gute Nacht, auf Wiedersehen, leb/leben Sie wohl*. Samo za *auf Wiederschauen* saznajemo da je regionalno, a *mach's gut* kolokvijalno obilježen. Ni za invokacijsko-eksvokacijski *servus* nisu navedena nikakva ograničenja, dok uz *küss' die Hand* (austr.).

Višeleksičke se PF mogu naći u frazeološkom dijelu odgovarajuće natuknice, gdje su dosljedno poredane abecedno. Objašnjavaju se prijevodima i uputama o situacijskim ograničenjima, npr. *guten Tag* – buon giorno; (ab drei Uhr nachmittags) buona sera.

6.3. Šamšalović se sa svojih 1111 stranica ubraja u veće rječnike. Od invokacijskih PF tamo ćemo naći samo dva: *Grüß (Dich) Gott*, što je prevedeno arhaizmom *pomozbog*, i *sei mir herzlichst gegrüßt* – najsrdačnije te pozdravljam, dobro došao, a od eksvokacijskih su uvršteni: *ade* i *adjes*⁹ – zbogom, *gehab dich wohl* – zbogom, sretno, *Gott befohlen* – zbogom, *lebe wohl* – zbogom, *gute Nacht* – laku noć, *auf Wiedersehen* – do viđenja.

U predgovoru autor upozorava na dijafazičku obilježenost dijela natuknica (arhaizme), jer je obuhvaćen vokabular klasične književnosti 18. i 19. stoljeća.

⁹ Taj oblik ne bilježi ni DU, a u velikom Dudenu (*Grosswörterbuch*. Bd. 1) definiran je kao pučki izraz: *adjes* – volkstüml. für adieu.

Međutim, u tijelu članaka nema odgovarajućih odrednica, a nema niti ikakvih drugih pragmatičkih oznaka. Poredak navoda unutar članka također nije sustavan, npr. pod *Nacht* navodi se devet sintagmi, a *gute Nacht* dolazi nakon onih u nom.sg., dat.sg., pa opet u nom.sg.

6.4. Uroić–Hurmov rječnik od 1005 stranica obuhvaća dvanaest PF, od čega tri invokacijske: *guten Morgen* – dobro jutro, *Grüß Gott* – pomozbog! zbogom i *willkommen* – dobro nam došao. Prijevodni ekvivalenti za *Grüß Gott* i tu su netočni: *pomozbog* jest, kao što je već rečeno, s obilježjen, a *zbogom* je eksvokacijska, a ne kao tu invokacijska PF. Eksvokacijskih PF ima osam: *ade*, *adieu* – zbogom, *leb(e) wohl* – zbogom, *gute Nacht* – laku noć, *tschau* – zbogom! do viđenja, *tschüs* – do viđenja, zbogom, *auf Wiedersehen* – do viđenja, *auf Wiedersehen* – do viđenja (bez oznake teritorijalne ograničenosti). Jedini invokacijsko-eksvokacijski pozdrav jest *Servus* – servus!; Bog! zbogom!.

PF objašnjavaju se ekvivalentima i registarskim uputnicama. U članku većinom dolaze na kraju među iskazima na razini rečenice (npr. *gute Nacht*, *leb(e) wohl*), ali ima dosta nedosljednosti (npr. *guten Morgen* prvi je u nizu od pet pimjera različite sintaktičke strukture).

6.5. J. Kljaić u svojem rječniku od 40000 natuknica ima trinaest PF. Invokacijske su *guten Abend* – dobar večer, *grüß dich* – kol. bok, *Grüß Gott* – odgovara pozdravu dobar dan, *hallo* – kol. bog, (reg.) bok, *herzlich willkommen* – dobro došao/došli. Eksvokacijske su PF *bis bald/dann/gleich/später* – kol. vidimo se, *bis morgen dann* – (doviđenja) do sutra, vidimo se sutra – *leb(e) wohl* – zbogom, *mach's gut* – kol. bok, sretno, *gute Nacht* – laku noć, *tschüs* – kol. bok, *auf Wiedersehen* – doviđenja, *auf Wiedersehen*, reg. – auf Wiedersehen. Jedina invokacijsko-eksvokacijska PF jest *Servus* – servus, (kol.) bok!

Upotreba se objašnjava prijevodima i registarskim oznakama (kojih kod *Grüß Gott* nema). PF dolaze na kraju među primjerima s osnovnom natuknicom u rečenici.

6.6. U Ladan–Markešiću samo su dvije invokacijske PF: *grüß Gott* – pomozbog i *sei mir herzlichst begrüßt* – najsrdačnije te pozdravljam, dobro došao, pet eksvokacijskih: *adieu* – zbogom, *lebe wohl* – zbogom, *gute Nacht* – laku noć, *tschüss* – doviđenja, zbogom, *auf Widersehen* – doviđenja, i jedna invokacijsko-eksvokacijska: *servus* – servus, prijateljski pozdrav, Bog, dobar dan, doviđenja.

S obzirom na to da se radi o novom izdanju, čudi ekvivalent *pomozbog* za *grüß Gott*, a za *tschüss* bi bolji registarski ekvivalent bio *bog*, koji se navodi pod *servus*.

6.7. Wolf ima devet PF, i to četiri invokacijske: *guten Abend* – dobra večer, *guten Morgen* – dobro jutro, *guten Tag* – dobar dan, *seid willkommen* – dobro došli, četiri eksvokacijske: *adieu* – zbogom, *lebe wohl* – zbogom, *gute Nacht* – laku noć, *auf Widersehen* – doviđenja, i jednu invokacijsko-eksvokacijsku: *küß die Hand* – ljubim ruke.

Neobično je da se *willkommen* ilustrira samo oblikom u 2.l.pl., jer ga nedovoljno upućen korisnik može poistovjetiti s kanonskim.

Tablica 3: PF u dvojezičnim rječnicima s njemačkim kao polaznim jezikom

	Š	UH	K	LM	W	DO	Sans
guten Abend			+		+	+	
grüß Gott	+	+	+	+		süddt.	+
grüß dich			kol.				
sei mir herzlichst gegrüßt	+			+			
grüezi						schw.	
hallo			+				
guten Morgen		+			+	ugs.	+
Morgen						ugs.	
guten Tag					+	+	+
willkomen		+	+		+		+
ade	+	+				arh; reg	+
adieu		+		+	+	arh	+
adjes	+						
bis bald/dann/gleich...		–	kol.			+	+
gehab dich wohl	+	+				veralt.scherz.	
Gott befohlen	+						+
Gott zum Gruß	+						
leb(e) wohl	+	+	+	+	+	+	+
mach's gut			kol.			ugs.	kol.
gute Nacht	+	+	+	+	+	+	+
tschau		švic.					
tschüs		razg.	kol.	+		ugs.	+
auf Wiedersehen	+	+	+	+	+	+	+
auf Wiederschauen		+	reg.			süddt.,A	reg.
küss' die Hand					+	süddt.,A	austr.
Servus		A,bav.	A	+		süddt.,A	+
ukupno PF	11	13	13	8	9	17	15

7. Za zaključak se može reći da se u analiziranom rječničkom korpusu PF tretiraju vrlo različito i nesustavno. O tome svjedoči ne samo različita količina uključenih pozdrava, njihov različit status (sintagme, frazemi) i mjesto u natukničkom članku, različito označavanje funkcija¹⁰, manjkave i ponekad po-

¹⁰ Na funkciju se većinom upućuje uskličnikom, eksplicitnom odrednicom (pozdrav) ili oznaka u definiciji (pozdrav pri susretu, Abschiedsformel,..), ali to nije ujednačeno, pa su npr. neoznačeni *bis bald!*.. u K, *küss die Hand* u GWB, *grüß Gott* u L/M ili *sei mir herzlichst gegrüßt* u Š.

grešne definicije i ekvivalenti¹¹, različita oprema pragmatičkim odrednicama – nego i (ne)podudarnost izbora: s broj istih pozdrava kreće se od 16 (od ukupno 23) u dva njemačka jednojezična za strance, do 4 (od 20) u hrvatsko-njemačkima i 3 (od 27) u njemačko-hrvatskima.

Rječnici također nisu dosljedni u primjeni abecednog redoslijeda, a još manje gramatičkog pravila navođenja višechlanih PF pod prvom imenicom, pridjevom i sl., pa se npr. *mach's gut* navodi pod *machen* (DU, GWB, Ke), a *lebe wohl* pod *wohl* (K, S, Š, UH) ili pod *leben*, (DO, DU). Ponekad se PF mogu naći i pod obje natuknice kao npr. u JH *dobrodošao* pod *dobro* i pod *dobrodošao(-la)* ili *doviđenja* pod *do* i pod *viđenje*. U rječnicima s njemačkom polaznom stranom takvu dvostrukost (bez upućivanja) nalazimo obično kod PF *bis* + vremenska oznaka, *lebe wohl* i *mach's gut*, a ima slučajeva da navodi onda nisu identični kao npr. u DO, gdje pod *leben* stoji *leb(e) wohl*, a pod *wohl* imamo *leb wohl! / leben Sie wohl*.

Izgleda da broj i izbor PF više ovisi o vremenu izdavanja rječnika i senzibilitetu autora za taj jezični segment nego o obujmu¹². Jedino tako možemo objasniti vrlo veliku zastupljenost suvremenih PF u rječniku Jasenke Kljaić, gdje ih ima više ili gotovo jednako kao u većim rječnicima i gdje hrvatski ekvivalenti odgovaraju izvornima, odnosno gdje se na funkcionalnu korespondenciju upozorava riječima *odgovara pozdravu* (npr. *grüß Gott*).

I ako bismo naposljetku htjeli odgovoriti na pitanje jesu li PF definirane tako da ih korisnici mogu procijeniti s obzirom na njihovu kulturnu specifičnost, predvidljivost, obaveznost, ovisnost značenja i razumljivosti o situaciji (Coulmas 1981:81f) i u skladu s tim adekvatno upotrijebiti/razumjeti, možemo samo reći: to ovisi i o pozdravu i o rječniku. Jer dva Bujasova osnovna zahtjeva koja moderni korisnik postavlja pred dvojezične rječnike – beskompromisna suvremenost i jezična otvorenost (1999:8) – u našem su slučaju još uvijek samo djelomično zadovoljena.

Rječnici

A – Anić, Vladimir. ³1998. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb : Novi Liber.

B – Bujas, Željko. 1999. *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*. Zagreb : Globus.

DO – Duden Oxford. 1991. *Standardwörterbuch Englisch*. Mannheim etc. : Dudenverlag.

DU – Duden. 1989. *Deutsches Universalwörterbuch A–Z*. Mannheim etc. : Dudenverlag.

¹¹ Zanimljivo je da se u svim rječnicima *živio* ekvivalentom *willkommen/welcome* objašnjava kao sinonim za *dobrodošli*, a potpuno se ignorira njegova funkcija pozdrava pri susretu i rastanku.

¹² Zbog toga je zapravo nepravедno uspoređivati Šamšalovića koji je izišao 1960. ili Jakić–Hurm koji se bazira na Hurmovu rječniku iz 1957., jer se od tada leksikografija jako razvila, što je vidljivo i iz novijih rječnika.

- D – Drvodelić, Milan. 1996. *Hrvatsko-engleski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- GWB – 1993. *Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Berlin etc. : Langenscheidt.
- JH – Jakić, Blanka, Antun Hurm. 1991. *Hrvatsko-njemački rječnik*. Zagreb : Školska knjiga.
- Ke – Kempcke, Günter. 2000. *Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Berlin etc. : de Gruyter.
- K – Kljaić, Jasenka. 1998. *Njemačko-hrvatski praktični rječnik*. Zagreb : Školska knjiga.
- L/M – Ladan, Tomislav/Markešić, Ivan. 1998. *Njemačko-hrvatski hrvatsko-njemački rječnik*. Zagreb : ABC naklada.
- LZ – Šonje, Jure (ur.). 2000. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb : Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga.
- S – Macchi, Vladimiro (ur.). 1998. *Dizionario Sansoni Tedesco-Italiano, Italiano-Tedesco*. Firenze : Sansoni.
- Š – Šamšalović, Gustav. 9 1984. *Njemačko - hrvatski ili srpski rječnik*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- UH – Uroić, Marija. 1993. *Njemačko-hrvatski rječnik*. Zagreb : Školska knjiga.
- W – Wolf, Ivan. b.g. *Rječnik njemačko-hrvatski hrvatsko-njemački*. Split : Marjan knjiga.

Literatura

- Coulmas, Florian. 1981. *Routine im Gespräch. Zur pragmatischen Fundierung der Idiomatik*. Wiesbaden : Athenaion.
- Coulmas, Florian. 1985. Diskursive Routine im Fremdsprachenerwerb. *Sprachwissenschaft und Linguistik*, 56, 47–66.
- Heinemann, Wolfgang. 1984. Stereotype Textkonstitutive, Textkommentare, pragmatische Formeln. *Linguistische Arbeitsberichte* 43, 35–48.
- Hudeček, Lana, Milica Mihaljević. 1997. Frazeologija u općem rječniku. *Filologija* 28, 21–36.
- Menac, Antica. 1994. Frazeologija u različitim tipovima jednojezičnih hrvatskih rječnika. *Filologija* 22–23, 161–168.
- Menac, Antica. 1998. Pitanje stilističke kvalifikacije u općim i frazeološkim rječnicima, *Filologija* 30–31, 261–266.
- Muhvić-Dimanovski, Vesna. 1992–1993. Neki problemi prezentacije frazeologizama u frazeološkim i općim rječnicima. *Filologija* 20–21, 323–329.
- Palm, Christiane. 1997. *Phraseologie – eine Einführung*. Tübingen : Stauffenberg.
- Pilz, Klaus D. 1981. *Phraseologie. Redensartenforschung*. Stuttgart : Metzler.
- Pintarić, Neda. 1998. Pozdrav kao sociolingvistička kategorija. *Riječ* (Rijeka) 4:2, 37–49.
- Schemann, Hans. 1993. *Wörterbuch der deutschen Idiome im Kontext?* – Stuttgart etc. : Klett.
- ITafra, Branka. 1994. Leksikografski postupci. *Filologija* 22–23, 109–117.

Greeting formulas in dictionaries

Summary

Routine formulas are stereotypical formulations covering a wide spectrum of expressions ranging from greetings to congratulations, excuses and discourse signals. The article discusses the choice and methods of presentation of greeting formulas in selected dictionaries.

Ključne riječi: pozdravne formule, rječnici, pragmalingvistika
Key words: greeting formulas, dictionaries, pragmalinguistics